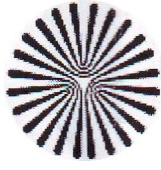

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور
واحد مشهد

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ تشیع

دانشکده الهیات

گروه علمی تاریخ تشیع

موضوع:

تاریخ اسماعیلیه ی نیشابور از سده ی چهار تا سده ی چهارده

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر سید حسین مجتبوی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر محمد صادق واحدی فر

نگارنده:

محمد معلّمی

زمستان 1388

تقدیم به:

همسر عزیز و فرزندان دلبندم

تشکر و قدردانی:

به مصداق حدیث:

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق

از کلیه ی اساتیدی که در مراحل مختلف تدوین این اثر، یاریم نموده اند، به ویژه جناب آقای دکتر سید حسین مجتبوی، جناب آقای دکتر محمدصادق واحدی فر و سرکار خانم دکتر معزی قدردانی می گردد.

باسمه تعالی

نام خانوادگی: معلّمی	نام: محمّد
استاد راهنما: دکتر سیدحسین مجتبوی	استاد مشاور: دکتر محمدصادق واحدی فرد
نماینده گروه آموزشی: دکتر محمد رمضان پور	استاد داور: دکتر معزّی

درجه تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: الهیات و معارف اسلامی	گرایش: تاریخ تشیع
دانشگاه: پیام نور	دانشکده: الهیات و معارف اسلامی	تاریخ دفاع: 1388/12/20
مرکز: مشهد		

تعداد صفحه:

کلید واژه ها: اسماعیلیه ، نزاریان ، حسن صباح ، داعیان اسماعیلی ، نیشابور ، دیزباد

چکیده

دیار نیشابور در تاریخ، سابقه و پیشینه بس دراز دارد. دیاری که از دیرباز مرکز علم و تمدن و فرهنگ بوده و بر سر راه جاده ابریشم بنا شده است. با ورود اسلام به ایران، نیشابور نیز تحت تسلط اسلام و مسلمین قرار گرفت ولی رخداد تأثیرگذار در تاریخ ایران، فتح الموت در سال 483 ق توسط حسن صباح بود و سلطه اسماعیلیان در تقریباً تمامی شهرهای ایران به ویژه نیشابور، خود از رویدادهای بسیار مهم در تاریخ است. بنا نمودن مدارس نظامیه در دوره سلجوقیان و توجه سلسله های مختلف به نیشابور و پایتخت قرار گرفتن در دوره ی تیموریان ، خود دلیل روشنی بر حضور فرقه های مذهبی و آئین های گوناگون در این دیار می باشد. وهمچنین حضور داعیان بزرگ اسماعیلی در نیشابوردر قرون مختلف همچون ابوعبدالله خادم ، حسین مرورودی ، حسنک وزیر و ابو علی سیمجورو... در دوره های مختلف وجود قلعه های اسماعیلی نشین مثل علی کوری، قاسم آباد، قلعه حسن و به ویژه دیزباد بالا و حضور حسن صباح در روایات مختلف، همه، دلیل بر وجود آیین اسماعیلی، از دیرباز در نیشابور بوده است. بنا بر این آنچه در این تحقیق مد نظر می باشد، نخست بر رسی جایگاه اجتماعی اسماعیلیان حاضر در نیشابور و در مرحله بعد آشنایی با مراسم مذهبی ، آداب و رسوم محلی و باورها و عقاید آنهاست که به روش اسنادی و میدانی باید انجام شود .

پیشینه تحقیق:

گرچه مطلب ویژه در مورد اسماعیلیان نیشابور، به رشته تحریر در نیامده است و در منابع اصلی نیز به صورت ویژه اشارات مفصل پیرامون این فرقه در نیشابور، کمتر دیده می شود. ولی لازم به ذکر است که فرهاد دفتری در کتاب تاریخ اسماعیلیه و عارف تامر در کتاب اسماعیلیه و قرامطه در تاریخ و غلامحسین خان افضل الملک در سفرنامه خود و دکتر مریم معزی در پایان نامه خود به حضور و تاثیر فرقه اسماعیلیه در نیشابور، مطالبی را عنوان کرده اند. ولی من حیث المجموع شاید به علت کمبود مآخذ، چندان رغبتی به تحقیق در تاریخ اسماعیلیان نیشابور نشان داده نشده است.

اهداف اساسی

عمده ترین اهدافی که در این رساله مورد توجه اینجانب قرار گرفته است عبارتند از:

- 1- تعیین کردن تاریخ مراحل شکل گیری اسماعیلیان در نیشابور .
- 2- مشخص کردن جایگاه اجتماعی اسماعیلیان در نیشابور .
- 3- ذکر کردن آداب و رسوم و باورها و سنن اسماعیلیه در نیشابور..
- 4- بیان کردن چگونگی ارتباط اسماعیلیان نیشابور با رهبرشان در حال حاضر.
- 5- بیان کردن مقاطعی که اسماعیلیان نقش موثر تری داشته اند.
- 6- بیان کردن عوامل موفقیت و شکست اسماعیلیان در نیشابور .
- 7- بیان کردن تشکیلات فعلی اسماعیلیان و ارتباط آنها با سایر مناطق .

سئالات تحقیق

اهم سئالاتی که در این موضوع مورد بررسی قرار می گیرد، عبارتند از:

- 1- ورود اسماعیلیان به نیشابور از چه تاریخی بوده است؟
- 2- جمعیت فعلی فرقه اسماعیلیه در نیشابور چقدر است؟
- 3- افکار و عقاید فرقه اسماعیلیه در مورد امامت و رهبری حاضر، چگونه است؟
- 4- جایگاه اجتماعی پیروان فرقه اسماعیلیه در نیشابور، در حال حاضر چگونه می باشد؟
- 5- عقاید اسماعیلیان نیشابور، در مورد نبوت و معاد چیست؟
- 6- رابطه اسماعیلیان نیشابور با رهبرشان به چه میزان و تحت چه شرایطی امکان پذیر است؟
- 7- آیا اسماعیلیان در نیشابور پایگاه عبادی دارند؟
- 8- آداب و رسوم محلی و مذهبی اسماعیلیان نیشابور چگونه است؟

طرح مسئله

همانگونه که روشن است ، کشور ایران با جمعیتی تقریباً 90 درصد شیعه اثنی عشری بوده ولی در عین حال در بخشهای مختلف ایران ، شاهد اقلیتهای مذهبی مختلف مثل اقلیت شیعه اسماعیلیه ، هستیم و نیشابور نیز از شهرهایی است که از دیر باز فرقه اسماعیلیه ، در آن حضور داشته اند . بنابر این برای روشن شدن جایگاه فعلی آنها و نحوه شکل گیری و این که از چه تاریخی به نیشابور وارد شده اند و نحوه ارتباط این فرقه با رهبر فعلی ایشان به چه صورت است و آشنایی با تحولات فرهنگی و باورها و آداب و رسوم آنها، نیاز به تحقیق بیشتری دارد و می تواند به عنوان طرح مسئله مطرح شود .

روش تحقیق

یکی از بخش های مهم و عمده در انجام تحقیقات و پژوهش ها، تعیین روش اجرای آن است. که از هر نظر با موضوع، متغیرها و نتایج به دست آمده، مطابقت کامل داشته باشد. برای رسیدن به هدف، پیش از هر کار لازم است تا بر موضوع مورد بحث اشراف کامل داشته باشیم. بنابراین جهت آگاهی و آشنایی از آثار مربوط به اسماعیلیان، و بویژه اسماعیلیان نیشابور، شروع به فیش برداری نموده و برای این منظور به کتابخانه های مختلف و افراد آگاه این فرقه مراجعه نمودم، بنا بر این تا جایی که منابع مکتوب وجود داشت، به صورت اسنادی و در موارد دیگر به صورت میدانی کار تحقیقم را انجام دادم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
1	مقدمه
فصل اول: تاریخ نیشابور	
12	الف: تاریخ نیشابور
13	ب: مشخصات جغرافیایی
14	ج: پیشینه تاریخی
فصل دوم: تاریخ اسماعیلیان	
20	الف: چگونگی پیدایش اسماعیلیان
25	ب: افراد مؤثر در پیدایش اسماعیلیان
25	ب-1: ابوالخطاب
26	احادیثی از امام صادق (ع) در لعن ابوالخطاب
28	ب-2: میمون قداح و پسرش عبدالله
31	ب-3: دندان
31	ج: طبقات در جامعه اسماعیلی
32	د: مراتب دعوت اسماعیلیه
33	ه: مستجیب
33	و: مکاسب
34	ز: مکاسر

34	ح: جناح راست و جناح چپ
34	ط: داعی محصور
35	ی: داعی مأذون
35	ک: داعی مطلق یا نقیب
35	ل: داعی الدعات
35	م: حجّت یا باب
36	ن: امام

فصل سوم: خلفای فاطمی

38	الف: پیدایش خلفای فاطمی
41	ب: سیره و روش خلفای فاطمی
41	ب-1: موقعیت سیاسی فاطمیان
43	ب-2: دوره های سه گانه خلافت فاطمی
44	د: جدول امامان فاطمی
45	ه: نزول و نابودی خلفای فاطمی
47	انشقاق در فاطمیان (مستعلویه و نزاریه)
47	الف: اسماعیلیه مستعلویه
49	ب: اسماعیلیه نزاریه
51	مورخان این دوره
52	ج: رهبران اسماعیلیه نزاری در ایران
52	ج-1: حسن صباح

52	الف) زندگی حسن صباح
55	ب) حسن صباح و فتح الموت
56	ج-2) کیا بزرگ امید
56	ج-3) محمد بن بزرگ امید
56	ج-4) حسن بن محمد بن کیا بزرگ امید معروف به « علی ذکره السلام»
57	د:صلای قیامت
61	ج-5) محمد بن حسن بن محمد کیا بزرگ امید
61	ج-6) جلال الدین حسن بن محمد
63	ج-7) علاء الدین محمد بن جلال الدین حسن
63	ج-8) رکن الدین خورشاه
64	امامان نزاری پس از نزار جانشین المستنصر بالله
66	اندیشه های کلامی اسماعیلیان نزاری
66	الف) خداشناسی
67	ب) نبوت و امامت
67	اقسام نبوت (رسالت)
69	ج) معاد شناسی
فصل چهارم: نزاریان پس از الموت	
73	الف: اسماعیلیه نزاری بعد از دوره الموت
83	ب: آقاخان ها
83	ب-1: آقاخان اول

83	ب-2: آقاخان دوم
84	ب-3: آقاخان سوم
87	ب-4: رابطه آقاخان سوم با رژیم پهلوی
87	ب-5: اقدامات سیاسی و اقتصادی آقاخان سوم
88	ب-6: اقدامات سیاسی و اقتصادی آقاخان سوم در رابطه با ایران
90	د: آقاخان چهارم
فصل پنجم: رد پای اسماعیلیه در نیشابور و دیزباد مهمترین پایگاه اسماعیلیه	
94	الف: رد پای اسماعیلیه در نیشابور
96	مشاهیر و داعیان اسماعیلی در نیشابور
96	1- محمد ابن اسماعیل در نیشابور
96	2- یعقوب لیث صفاری
97	3- ابو عبدالله خادم
98	4- احمد بن ابراهیم نیشابوری (داعی اسماعیلی)
98	5- ناصر خسرو
98	6- حسنک وزیر
99	7- محمد سرخ نیشابوری
99	8- سید تاج الدین ابوالفتح شهرستانی داعی الدعات
100	9- خیام و عطار «از نگاه اسماعیلیان»
101	روستای اسماعیلی نشین نیشابور
101	علی کوری (علی آباد)

101	قاسم آباد
102	دیزباد پایین
103	دیزباد بالا مهمترین پایگاه فعلی اسماعیلیه در شهر نیشابور
103	موقعیت جغرافیایی دیزباد
104	ریشه ی تاریخی دیزباد
105	جمعیت و موقعیت اجتماعی و فرهنگی دیزباد
106	مدرسه دیزباد
108	ج: مشاهیر دیزباد علیا
108	ج-1: خاکی خراسانی
109	ج-2: فدایی خراسانی
115	د: دیزباد امروز و آداب و رسوم محلی، مذهبی
115	د-1: مراسم نوحصار
115	ریشه تاریخی مراسم نوحصار
117	د-2) آتش و بلغور پیش حوضخانه چی
117	د-3) فلسفه خط کشیدن دور ده
118	د-4) سنت عید قربان در دیزباد
119	دعای عید قربان
119	د-5) مراسم شب یلدا در دیزباد
121	د-6) مراسم چله بجست در دیزباد
122	د-7) آتش بی بی مراد

124 د-8) مراسم چوله غزک در دیز باد

124 د-9) مراسم نوحصار خوردودکمر سیاه

125 دیزباد امروز

فصل ششم: تشکیلات جدید ، اعیاد و مراسم مذهبی اسماعیلیان

128 تشکیلات جدید اسماعیلیان

129 الف: اعیاد مذهبی و رسمی فعلی اسماعیلیان

129 الف-1: عید مولود

129 الف-2: عید امامت

130 الف-3: مراسم نانندی

130 الف-4: مراسم آب شفا

131 ب: کمیته ها

131 ب-1: کمیته مشهد

131 ب-2: کمیته بیرجند

132 ج: ذکر دعاها و مناجات اسماعیلیان

132 ج-1: دعاهاى صبح و شب

135 ج-2: دعای اول ماه

فصل هفتم : عقاید اسماعیلیه

137 الف: مختصری در مورد عقاید اسماعیلیه

141 ب: مروری بر سیر دعوت ، انجمن ها و نظام های اسماعیلی از آغاز تا امروز

142	ج: مراتب و مناصب جدید اسماعیلیه
142	ج-1: معلم
143	ج-2: مکی و کامریا
143	ج-3: والانترا
145	منابع و مأخذ
152	ضمائم

فهرست ضmann

صفحه	عنوان
153	تصویر شماره 1- نقشه نیشابور
154	تصویر شماره 2- موقعیت دیزباد در شهرستان نیشابور
155	تصویر شماره 3- محله قدیمی دیزباد با قدمت چند صد ساله (کوچه قنبران)
156	تصویر شماره 4- درب ورودی جماعتخانه قدیم دیزباد
157	تصویر شماره 5- ویرانه جماعتخانه روستای علی کوری از روستاهای اسماعیلی نشین نیشابور
158	تصویر شماره 6-- آقاخان اول و دوم
159	تصویر شماره 7- آقاخان سوم
160	تصویر شماره 8- آقاخان چهارم
161	تصویر شماره 9- دورنمای روستای اسماعیلیه نشین دیزباد و جماعتخانه ی آن
162	تصویر شماره 10- نمای داخلی جماعتخانه دیزباد و تصویر امام چهل و نهم در آن
163	تصویر شماره 11- حضور مردم جهت مراسم نوحصار در دیزباد
164	تصویر شماره 12- گوشه ای از مراسم نو حصار در دیزباد نیشابور
165	تصویر شماره 13- چشمه ی محلّ نوحصار در دیزباد نیشابور
166	تصویر شماره 14- مدرسه دیزباد (اولین مدرسه روستایی خراسان قدیم)
167	تصویر شماره 15- آثار باقی مانده از مدرسه دیزباد، اولین مدرسه روستایی خراسان قدیم
168	تصویر شماره 16- دورنمای روستای اسماعیلی نشین قاسم آباد

- 169 تصویر شماره 17- دورنمای روستای اسماعیلی نشین علی کوری
- 170 تصور شماره 18 – جماعت خانه روستای اسماعیلی نشین قاسم آباد
- 171 چکیده انگلیسی